

BEDEN EĞİTİMİ VE SPOR ALANINDA TOPLUMSAL CİNSİYET İLİŞKİLERİ

Canan KOCA

The University of Edinburgh The Moray House School of Education
Physical Education, Sport and Leisure Studies

ÖZET

Spor alanında toplumsal cinsiyet ilişkileri özellikle 1980'lerden sonra spor bilimleri alanında sıklıkla çalışılan konulardan birisi olmakla birlikte, ülkemiz spor bilimleri alanında yaklaşık 10 yıllık bir geçmişi bulunmaktadır. Bu yazının temel amacı, spor kurumunun genel bir toplumsal cinsiyet analizini sunmaya çalışmaktır. Ayrıca spor kurumunun toplumsal cinsiyet bakış açısıyla sorgulanması gerekliliğine dikkat çekerek, Türkiye'deki toplumsal cinsiyet çalışmalarına bir katkı sağlamak da amaçlanmaktadır. Çalışmada toplumsal cinsiyet yaklaşımı ile spor kurumunun genel bir analizi yapılırken, spor ve toplumsal cinsiyet çalışmalarında kullanılan bilimsel yaklaşımlar sunulacak ve toplumsal cinsiyet ve spor etkileşiminde belirleyici olan beden, kadınlık, erkeklik ve cinsellik konuları spor ve beden eğitimi ortamında ele alınacaktır.

Anahtar Sözcükler: *Toplumsal cinsiyet, Spor, Beden eğitimi*

GENDER RELATIONS IN PHYSICAL EDUCATION AND SPORT

ABSTRACT

Although gender issues in sport has been studied extensively since 1980s, it has been studying in Turkey for 10 years. The purpose of the present study was to present a general analysis of gendered aspects of sport institutions by highlighting the need of criticizing sport by gender perspective. Besides, the second purpose of this study was to make a contribution to gender studies in Turkey. First there will be an introduction to some theoretical perspectives, then masculinity, femininity and sexuality which are important in gender and sport interaction will be discussed within the context of sport and physical education.

Key Words: *Gender, Sport, Physical education*

Geliş tarihi : 19.04.2007
Yayına kabul tarihi : 09.05.2007

GİRİŞ

Spor alanında toplumsal cinsiyet ilişkileri özellikle 1980'lerden sonra spor bilimleri alanında sıklıkla çalışılan konulardan birisi olmakla birlikte, ülkemiz spor bilimleri alanında yaklaşık 10 yıllık bir geçmişi bulunmaktadır. Yapılan çalışmalarda, kadın ve erkek sporcuların spor alanında yaşadıkları deneyimlerin farklı olmasını sadece biyolojik cinsiyete dayalı olarak açıklamanın bize sağlam bir açıklama vermediği ileri sürülmektedir. Bu nedenle gerek yarışma sporlarına gerek rekreatif amaçlı sporlara katılan kadınların ve erkeklerin farklı spor deneyimlerini açıklama noktasında toplumsal cinsiyet kavramının önemi vurgulanmalıdır. Bu bağlamda bu çalışmanın temel vurgusu, kadın ve erkek sporcuların spor alanındaki deneyimlerinin altında yatan nedenlerden birisinin toplumsal cinsiyet olduğudur.

Bu yazının temel amacı, spor kurumunun genel bir toplumsal cinsiyet analizini sunmaya çalışmaktır. Aynı zamanda spor kurumunun toplumsal cinsiyet bakışıyla sorgulanması gerekliliğine dikkat çekerek, Türkiye'deki toplumsal cinsiyet çalışmalarına bir katkı sağlamak amaçlanmaktadır. Çalışmada toplumsal cinsiyet yaklaşımı ile spor kurumunun genel bir analizi yapılırken spor ve toplumsal cinsiyet çalışmalarında kullanılan bilimsel yaklaşımlar sunulacak ve toplumsal cinsiyet ve spor etkileşiminde belirleyici olan beden, kadınlık, erkeklik ve cinsellik konuları spor ve beden eğitimi ortamında ele alınacaktır.

Toplumsal cinsiyet çalışmalarında önemli kavramlar

Bu yazı kapsamında genel olarak toplumsal cinsiyet çalışmalarında ele alınan üç temel kavramdan bahsedilecektir: toplumsal cinsiyet, toplumsal cinsiyet rolü, toplumsal cinsiyet ilişkileri ve cinsiyetlerarası asimetri. *Toplumsal cinsiyet* kavramı kadın ve erkek arasındaki biyolojik farklılıklardan ziyade kültürel ve psikolojik farklılıkları ifade ederken, bu farklılıklara dayalı olarak kadından ve erkekten beklenen toplumsal rol ve sorumluluklar *toplumsal cinsiyet rolü* kavramı ile tanımlanmaktadır. Bu bağlamda kadınlık ve erkeklik, toplum tarafından kadına ve erkeğe uygun görülen toplumsal cinsiyet rollerini ifade etmektedir. Söz konusu "kadınlık" ve "erkeklik" tanımları, birbirlerini dışlayacak biçimde ve birbirleriyle karşıtlık içinde oluşturulmaktadır. Bu karşıtlık, bir tarafın diğerine üstün ve egemen olduğu hiyerarşik bir karşıtlıktır. Karşıtlık temelli kadınlık ve erkeklik tanımlarına baktığımızda, kadınlığın daha çok duyguları, bedeni, anneliği ve güzelliği temsil ettiği, erkekliğin ise akıllı, uygarlığı ve kültürü temsil ettiği görülmektedir.

Toplumsal cinsiyet ilişkileri kavramı ile anlatılmak istenen tarihsel ve kültürel olarak yapılan ve egemen söylemler tarafından biçimlendirilen kadın ve erkek davranışları ve bu davranışlar bağlamında kadın ve erkek arasında kurulan ilişki ve etkileşim biçimleridir. Söylemler, bireyin davranışlarını ve eylemlerini biçimlendiren güçlü görüşler, inançlar ve tutumlar olarak anlaşılmalıdır. Toplumda toplumsal cinsiyet ilişkilerinin nasıl biçimlendiğini

anlayabilmemizde yararlı olabilecek kavramlardan birisi de *cinsiyetlerarası asimetri* kavramıdır. Cinsiyetlerarası asimetri, toplumda bir cinsiyetin diğer cinsiyete oranla daha değersiz/ayrıcalıksız bir konumda yer almasını ifade etmektedir.

Cinsiyetlerarası asimetri feminist ideolojide kadının ikincilleştirilmesinde ele alınan önemli bir kavramdır. Özellikle antropoloji alanındaki toplumsal cinsiyet çalışmalarında, kadın ve erkek arasındaki farkın biyoloji tarafından mı kültür tarafından mı belirlendiği, farklı kültürlerin kadın ve erkek kimliklerini nasıl tanımladığı daha çok insanın evrenselliği ve kültürün özgünlüğü ekseninde tartışılmaktadır. 1970'lere kadar bu eksende dönen tartışmalardan sonra yapılan kültürlerarası çalışmaların da etkisiyle cinsiyetler arasındaki biyolojik farklılıkların toplumsal tanımlarının evrenselliği hakkında bir temel oluşturmadığı görüşü benimsenmeye başlanmıştır. Yani biyolojik cinsiyet ile toplumsal cinsiyet arasındaki farkın ortaya konması ile birlikte, "kadın" ve "erkek" kavramlarının doğal değil kültürel olduğu görüşü kabul görmeye başlamıştır.

Kadın ve erkek arasındaki toplumsal eşitsizliği sorgulayan bu ve benzeri feminist çalışmalarda ortak nokta, eşitsizliğin doğal olmadığı, kültürel bir yapılanma sürecinin ürünü olduğudur. Bir çok toplumda cinsiyetlerarası asimetri, aile, toplumsal sınıf ve işgücü piyasalarının sınırlarını aşan pek çok kültürel pratikte üretilmekte ve yeniden üretilmektedir.

Spor ve toplumsal cinsiyet ilişkileri

Toplumsal cinsiyet kavramı, toplum-

sal sınıf, ırk, yaş ve etnik kategoriler gibi önemli kavramlardan biridir ve sporun toplumsal analiziyle ilgili yapılan çalışmalarda yer alması gereken toplumsal ve kültürel bir kategoridir (Hall, 1988). Spor ortamında toplumsal cinsiyetin görünürlüğüne ilişkin çok sayıda çalışma bulunmaktadır. Bu çalışmalarda, spor deneyiminde bedenin ve fiziksel performansın üst düzeyde önemli olmasının spor ortamını toplumsal cinsiyet ideolojilerinin yapılanması ve doğrulanması için güçlü bir ortam haline getirdiği ileri sürülmektedir.

Spor ortamında toplumsal cinsiyet konulu çalışmalar, sporun toplumsal cinsiyet eşitsizliğini kuvvetlendirdiği ve bu yolla Connell (1987)'in tanımladığı toplumsal cinsiyet düzenini yeniden ürettiği bir kültürel pratik olduğunu göstermektedir. Toplumsal cinsiyet düzeni, kadınlık ve erkeklik tanımları yoluyla erkeğin kadın üzerindeki ayrıcalıklı konumunu sağlayan, kadın ve erkek arasında tarihsel olarak kurgulanan iktidar ilişkilerini ifade etmektedir. Toplumsal cinsiyet düzeni içinde kadının spor deneyimini meşrulaştırarak ideolojik süreç, kadın ve erkek arasındaki biyolojik fark ve bu farkın yarattığı erkek üstünlüğü düşüncesi ile başlar. Cinsiyetler arası biyolojik farklılık, kadının erkek üstünlüğü karşısında "öteki" olarak tanımlanan toplumsal aşağılık (ikincillik) fikrine dönüşümüne hizmet etmektedir.

Kadının spordaki toplumsal gerçekliği (ikincil konumu), biyolojik farklılığı besleyen sportif etkinliğin algılanma ve değerlendirilme biçimi ile yakından ilişkilidir. Sportif etkinlik, üst düzey sportif performans, üstün fiziksel özellikler, yetenek,

başarı, hırs ve rekorlar ile tanımlandıkça ve spor pratiği bu tanımların dışında kalınlara kısıtlamalar getirdikçe, biyolojik farklılıklar normalleştirilerek toplumsal ikincilleşmeye dönüşür. Bu dönüşümde belirleyici olan, erkek bedeninin karşısında ötekileştirilen kadın bedenine cinsellik yoluyla vurgu yapılması, kadın sporunun cinselleştirilmesi ve erkek sporunun atletik deneyimin doğal biçimleri olarak varsayılmasıdır. McKinnon (1987) ve Young (1979)'a göre erkeğin gücü ve kadının zayıflığına yönelik biyolojik farklılığa dayanan söylemler ve bu söylemlerin normalleştirilmesi, erkeklik ve kadınlık imgelerinin bedene özgü bir hale getirilmesi (embodiment) ve kadının bedenini yaralanabilir, hassas bir varlık olarak tanımlanması -dayanıklılık ve kuvvet gerektiren fiziksel etkinlikleri yapmaktan alıkonulması yoluyla gerçekleşmektedir.

Sportif etkinliğin değerlendirilme ve algılanma biçiminin yanı sıra spor kurumunun bir toplumsal alan olarak nasıl algılandığı ve tanımlandığı da sporun toplumsal cinsiyet analizinde önemlidir. Willis (1992)'e göre spor, görünür olma özelliği, yaşamın diğer alanlarından (ekonomi, politika, siyaset gibi) ayrı olduğu düşüncesi ve sportif etkinliğin görece gönüllülüğünden dolayı erkek üstünlüğü ideolojisinin yeniden üretilmesinde önemli bir toplumsal alandır.

Sporu erkeğin atletik yapısı ile bütünleştirerek erkeğe özgü bir etkinlik olarak görme, erkeği toplumda egemen olarak kabul eden ataerkil anlayışın bir ürünüdür ve toplumda egemen olan bu anlayışın kadına ve erkeğe biçtiği toplumsal cinsi-

yet rolleri ile kadın ve erkeğin spora katılımları ve spor deneyimleri arasında yakın bir ilişki vardır. Bir çok toplumda olduğu gibi, Türk toplumunda da kadının ve erkeğin toplumsal cinsiyet rollerinin öğrenilmesinde, toplumsallaşma sürecinde büyük rollere sahip olan aile ve okul önemlidir (Kağıtçıbaşı, 1982). Örneğin, sporun toplumsallaşma sürecindeki önemine dair, erkek çocuklarının kendi erkekliklerini geliştirebilmeleri için spora katılımlarının aileler tarafından teşvik edildiği, kız çocuklarının ise bedenlerini korumaları ve kadınsı özelliklerini kaybetmemeleri için özellikle kuvvet gerektiren ağır yarışma sporlarından uzak tutulduğu ve bu nedenle kızların spora katılımlarının erkeklerden daha düşük olduğu ileri sürülmektedir.

Örneğin, Koca (2006)'nın çalışmasında, farklı toplumsal sınıflardan gelen ilköğretim öğrencilerinden kendilerini tanıtmaları istendiğinde, toplumsal sınıf farkı olmaksızın bütün erkek öğrencilerin kendilerini yaptıkları/ilgilendikleri sporla tanımladıkları, sadece lisanslı sporcu olan kız öğrencilerin kendilerini sporcu kimlikleri ile tanımladıkları gözlenmiştir. Fakat son yıllarda her ne kadar etkinlik tercihleri toplumsal cinsiyet kalıp yargılara göre belirleniyorsa da, kızların spora yönlendirilmelerinde bir artış söz konusudur. Dünya genelinde, kadınlar için yeni olanakların oluşması, kadınlar için yeni yasal düzenlemelerin yapılması, kadın hareketinin etkisi ve sağlık ve fiziksel uygunluk (fitness) hareketlerinin artması ile birlikte kadınların spora katılımında bir artış olmuştur. Fakat bu artışın her toplumda ve her kültürde aynı düzeyde olduğu-

nu, her zaman olumlu deneyimleri beraberinde getirdiğini ve bu artışın sürekliliğini koruduğunu söylemek biraz zor. Özellikle, Türkiye’de genç kızların ve kadınların spora katılımlarında geçmişe nazaran bir artış olduğunu gözlemleyebiliyorsak da sporu bırakma oranlarının çok yüksek olduğunu da söylemek gerekiyor. Kari Fasting ve Gertrude Pfister’in 1997 yılında Türkiye’de kadınların spora katılımlarının önündeki engelleri araştırmak amacıyla kadın sporcular ile yapmış oldukları görüşmelerin sonucunda, kadınların sporu bırakma oranlarının diğer ülkelere göre yüksek olmasının nedeni olarak evlenme yaşının çok küçük olması, genç annelik, kadınların ev içi sorumluluklarının fazlalığı ve kadınların sporda aktifleşmesi ile birlikte baba ve kocanın hayatlarındaki kontrollerinin artması ortaya çıkmıştır.

**Spor ve toplumsal cinsiyet analizi
yaklaşımlarında kuramsal arka plan**

Spor kurumunun toplumsal cinsiyet analizinin yapıldığı çalışmaların tarihine baktığımızda kategorik yaklaşımdan ilişkisel yaklaşıma doğru bir yönelimin olduğunu görürüz.

Kategorik yaklaşımın hakim olduğu çalışmalar: Toplumsal cinsiyet kavramının telaffuz edilmeye başlandığı zamanlarda hakim olan ve zaman zaman biyolojik belirlenimcilik ile eleştirilen kategorik yaklaşım, spora katılım ve performanstaki cinsiyet farklılıklarına toplumsallaşma süreci ile bir açıklama getirirken bireyleri kadınsı ve erkeksi gibi kategorilerde sınıflandırmaktadır.

1970’lerden bu yana yeni olanakların oluşması, kadınlar için yeni yasal düzenlemelerin yapılması, kadın hareketinin etkisi ve sağlık ve fiziksel uygunluk hareketlerinin artmasıyla birlikte kadınların spora katılımında bir artış olmuştur (Coakley, 1994). Bütün bu gelişmelerin etkisiyle, toplumsal cinsiyet rolleri ile spora katılım arasındaki ilişkiyi inceleyen araştırmalar yapılmaya başlanmıştır. Çeşitli spor dallarında yer alan sporcuların toplumsal cinsiyet rollerini belirlemek amacıyla yapılan bu çalışmaların sonucunda, spora katılımın toplumsal cinsiyet rollerinin yapılanmasında önemli bir etken olduğu ve sporcuların büyük bir kısmının androjen (kadınsılık ve erkeksilik puanları yüksek) ve erkeksi cinsiyet rollerine sahip oldukları bulunmuştur (Chalip, Villiger ve Duignan, 1980; Hall, Durborow ve Progen, 1986).

1980’ler ve 1990’ların başında hakim olan kategorik yaklaşıma sahip olan bu çalışmalar, Türkiye’de yansımaları ancak 2005’lerde bulabilmiştir (Koca ve Aşçı, 2005; Koca, Aşçı ve Kirazcı, 2004; 2005). Örneğin Koca, Aşçı ve Kirazcı (2005)’nin çalışmalarının sonucunda spora katılımın bireylerin toplumsal cinsiyet rollerinde belirleyici olabildiği ve sporcuların sporcu olmayanlara kıyasla sırasıyla androjen ve erkeksi toplumsal cinsiyet rolü özellikleri taşıdıkları bulunmuştur.

Liberal yaklaşım: Daha çok liberal söylemler etrafında şekillenen ikinci yaklaşımda ise spor ortamındaki kaynaklara (yarışma imkanları, antrenörlük konumları, yöneticilik, gelir miktarı vb) ulaşımda kadın ve erkek arasındaki eşitsiz koşullar

ele alınmaktadır. Liberal feminizmin eşitlik anlayışı etrafında şekillenen bu tür çalışmalarda hedef, toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin ortadan kaldırılması ve kadınların kendilerine yüklenen kadınlık kimliklerinden kurtulup erkek alanlarında varolabilmeleridir. Spor kurumunda yer alan bir çok alandaki eşitsizliğin, katılım (kulüp, okul takımları, spor merkezleri), yarışma (yerel, ulusal, uluslararası), liderlik (antrenör, yönetici) veya medya sunumu (haber, tasvir, içerik/metin analizleri) gibi kültürel ve tarihsel boyutlarla açığa çıkarılması bu eşitsizliklerin görünür kılınmasını sağlamaktadır.

1980'lerin başında spor örgütlerinin toplumsal yapısı toplumsal cinsiyet yaklaşımı ile incelenmeye başlanmış ve bu örgütlerde kadın ve erkeğin konumlarının çok farklı olduğu gözlenmiştir. Örneğin, spor kurumunda toplumsal cinsiyet eşitliğinin bir çok erkek açısından -tarafsız ve atama-terfi sistemi ile yürütülmekte olduğu, fakat bir çok kadının, kadın olmalarından dolayı sistematik olarak ayrıcalıksız konumda kaldıkları ve özellikle yönetici konumlarında çok az yer alabildikleri ortaya çıkmıştır. Kadınların spor kurumlarındaki ayrıcalıksız konumlarında belirleyici olan faktörler, cinsel taciz, fiziksel yıldırma, iş ve aile sorumluluklarını dengeleme zorunluluğu, resmi olmayan erkek ağları, patronluk, atama, seçme ve iş görüşmelerinde eril önyargılar, toplumsal cinsiyet kalıp yargıları, kadın rol modellerinin ve kılavuzların yokluğu ve dışlanma şeklinde görülmektedir (Acosta ve Carpenter, 2000; Hovden, 2000; Inglis, Danylchuk ve Pastore, 2000; Shaw ve Hoeber, 2003; Shaw ve Slack, 2002).

Türkiye'de spor örgütlenmelerine yönelik yapılan çalışmalar çoğunlukla örgüt yapısı ve yönetsel şemalar çerçevesinde yürütülmekte ve bu çalışmalarda herhangi bir toplumsal cinsiyet yaklaşımına rastlanmamaktadır. Türkiye'de sporla ilgili her türlü uygulamalar Gençlik ve Spor Genel Müdürlüğü (GSGM) tarafından yürütülmektedir. Toplumsal cinsiyet analizlerinde ayrı bir yeri olan liderlik ve karar verme/yöneticilik mekanizmalarında kadının konumuna ilişkin olarak Türkiye'ye dair çok fazla bir bilgi bulunmamaktadır. Fakat sporun çatı örgütü olan GSGM'de çalışan kadın sayısı ve onların konumları bu konuda bir fikir edinmemizi sağlayabilir. Yönetici pozisyonlarının sadece %10'unu kadınların oluşturduğu GSGM merkez teşkilatında memur statüsünde çalışan kadın personel sayısı (220) toplam personel sayısının (780) yaklaşık üçte biri kadardır. Ayrıca yönetici konumlarındaki (Federasyon başkanı, genel sekreter, daire başkanı ve müdür) kadın sayısı da yok denecek kadar azdır. GSGM'de çalışan kadın yönetici sayısının az olmasının nedenlerinin araştırıldığı yakın tarihli bir çalışmada, (Arslan, Koca ve Aşçı, 2007) GSGM personelinin kadının çalışmasına yönelik tutumlarının çok olumlu olmadığı ve özellikle erkek personelin yönetici kadınlara yönelik tutumlarının kadın personele oranla daha olumsuz olduğu bulunmuştur.

Yapılan spor dallarına göre farklılık gösterse de, kadın ve erkek sporcu sayıları arasındaki fark da belirgindir. Yaklaşık 1155 lisanslı sporcunun sadece 320 bin kadarını kadın sporcular oluşturmaktadır. Bu arada, sadece erkeklerin yer aldığı

amatör ve profesyonel futbolcu sayısının 200 bin kadar olduğunu da düşündüğü-müzde kadın ve erkek sporcu arasındaki uçurumun daha fazla olduğu ortaya çıkmaktadır. Kadın çalışan kadar kadın sporcu sayısının da az olması, kültürel olarak kadının konumunun daha düşük değerlendirildiği bir etkinlikten kadınların görece dışlanması olarak yorumlanabilir. Özellikle üst düzey sporlarda kadın sporcu sayısının az olması, kadının toplumdaki ikincil konumuyla bağlantılı olarak toplumsal desteğin az olması ile de yakından ilintilidir; eğitim kurumlarında genç kızlar ve kadınlar için spor etkinliklerinin az yer alması, spor örgütlenmelerinde devlet desteğinin ve müsabakalarda ekonomik desteğin az olması ve toplumsal cinsiyet rollerinin sınırlamaları gibi.

Bu yaklaşım içerisinde değerlendirilebilecek spor ve toplumsal cinsiyet ilişkisinin en görünür olduğu alanlardan birisi de kitle iletişim araçlarıdır. Farklı feminist yaklaşımlara göre kitle iletişim araçları ile toplumsal cinsiyetin inşası arasındaki ilişki farklı boyutlarda el alınıyor olsa da kitle iletişim araçlarının ataerkil değerler sistemi altında farklı kadınlık ve erkeklik tanımlarının ve deneyimlerinin inşasında ve yeniden üretilmesinde önemli bir araç olduğu bütün feminist yaklaşımlar tarafından kabul edilmektedir. Medya ve spor konulu çalışmaların sonucunda, kadın sporcuların erkek sporculara kıyasla medyada çok az yer bulabildiği ve var olan haberlerin de toplumsal cinsiyet kalıpyargılarını içerdiği ortaya çıkmıştır (Bernstein, 2002; Bishop, 2003; Eastman ve Billings, 1999; Harris ve Clayton, 2002; Pedersen, 2002).

Medyada sporcu kadınların sunumu ile ilgili var olan literatüre son yıllarda Türkiye’de yapılan çalışmalar da eklenmiştir (Bulgu ve Koca, 2006a; 2006b; Öktem, 2004). Örneğin, yakın tarihli çalışmalarında Arslan ve Koca (2006) medyada kadın sporcuların erkek sporculara oranla çok az yer aldığını ve yapılan haberlerde kadın sporcuların toplumsal cinsiyetten bağımsız sunulmadığını (anne, eş, kız, kadın, heteroseksüellik, cinsellik) ortaya koymuşlardır. Bir başka çalışmada Öktem (2004), Süreyya Ayhan’ı konu alan gazetelerde yapmış olduğu söylem çözümlemesi sonucunda, basının sporcu kadını tanımlarken seçtiği ifadelerle sporcu kimlikten önce kadınlık vurgusunu ön plana çıkardığını, sporda kadın başarısının sıra dışı bir durum olarak tanımlandığını ve bu şekilde sporda kadını ikincil konuma sokan yargıları pekiştirdiğini ortaya koymuştur.

İlişkisel yaklaşım: Eşitsizliğin önündeki engeller, eşitsizliğin tanımlanması ya da eşitsiz koşulların sorgulanmadan bir problem olarak anlaşılması yoluyla ortadan kaldırılamaz ve sonunda iktidar ilişkilerinin analizine ihtiyaç duyulur. İlişkisel analiz olarak adlandırılan son yaklaşım, spor pratiklerinin toplumdaki güçlü konumda olan grupların ilgi ve ihtiyaçlarına hizmet etmek amacını taşıdığını, tarihsel olarak üretilip, toplumsal ve kültürel olarak inşa edildiğini ileri sürmektedir. Bu yaklaşıma göre, toplumsal cinsiyet, toplumsal sınıf ve ırk ilişkilerini içeren toplumsal ilişkilerin kültürel bir sunumu olarak spor, toplumda egemen olan değerlerin yeniden üretildiği bir alan olmaktan öte bir direnme alanıdır. Bu bağlamda, İn-

giliz spor sosyoloğu ve feminist araştırmacı Jennifer Hargreaves'in çalışmalarıyla birlikte toplumdaki diğer kültürel pratikler gibi spor pratiğindeki toplumsal cinsiyet ilişkilerinin kapitalist toplumsal ilişkilerin bir parçası olarak nasıl işlediği "hegemoni kuramı" çerçevesinde incelenmeye başlanmıştır.

Çalışmanın bundan sonraki bölümlerinde, spora egemenlik ve tabiiyet ilişkileri için bir alan olarak bakılmaya çalışılacaktır. Bu doğrultuda yazının devamında, toplumsal cinsiyete ilişkisel (yaş, toplumsal sınıf, etnisite, bedensel engellilik ve cinsellik) bir kavram olarak yaklaşım egemen ve ikincil gruplar arasındaki eşitsiz ilişkiler, spor pratiğinde bedenün önemi, spor deneyiminde kadın ve erkek bedeninin belirleyiciliği, cinsellik ve erkeklik ekleninde sunulmaya çalışılacaktır.

Kadın bedeni, kadınlık ve spor

1970 ve 1980'lerde bedenün iktidarın bir alanı olarak ele alındığı ikinci dalga feminizmin toplumsal ve politik gündeminde cinsel taciz, ev içi şiddet, pornografi, medikal uygulamalar ve üreme teknolojileri her zaman yer almıştır. Bedene yapılan uygulamaların birincil planda olduğu, erkekliğin inşasında önemli bir rol oynadığı kabul edilen spor ortamında yer alan kadın sporcu bedenleri bu tartışmaların nadiren içinde yer almıştır. Spor alanındaki toplumsal cinsiyet çalışmalarının en önemli katkılarından birisi de spor ortamında yer alan kadın bedeninin bu tartışmaların içinde yer almasını sağlamak olmuştur.

Beden, toplumsal cinsiyet ve spor iliş-

kisinde merkezde duran bir kavramdır. Bourdieu ve Ellias için beden, çeşitli toplumsal kuvvetlerle birlikte gelişen ve toplumsal eşitsizliklerin devamı için ayrılmaz olan bitmemiş bir varlıktır (Shilling, 1993). Bourdieu sadece kültürün beden üzerinde yazılmadığını, aynı zamanda kültürün üretilmesinde ve yeniden üretilmesinde bedenün merkezi bir araç olduğunu söylemiştir. Özellikle yarışma sporlarında beden, çeşitli antrenman yöntemleri ve buna yardımcı programlarla (diyet, ilaç kullanımı vb) düzenlenen, fiziksel yeterliğin ya da fiziksel mükemmelliğin üst düzeyde belirleyici olduğu bir yapı olarak ele alınmaktadır. Spor bilimleri alanında etkisi çok fazla hissedilen bu biyolojik/bilimsel yaklaşım, bedeni optimal performansla ulaştırılacak, kondisyon edilecek ve korunacak bir makine olarak çizmiştir.

Michael Foucault'nun bedenün medikal, bilimsel, cinsel ve sportif söylemler yoluyla nasıl inşa edildiğini tartıştığı çalışmaları bir çok feminist ve spor sosyoloğu için ön açıcı olmaktadır. Foucault'nun bedensel üretim teknolojileri kavramı düşünüldüğünde, spor da merkezi özelliği disiplin ve kontrol olan bir kurum olarak ele alınabilir. Spor, ataerkil kapitalizmin ihtiyaçları doğrultusunda bedeni biçimlendiren, disipline eden bilgiler ve pratikler bütünüdür. Bu bütün içerisinde spor/beden birlikteliği şu yanılısamayı yaratmaktadır: Spor ve beden şeffaftır; politika, kültür ve ekonomiden bağımsızdır. Sporda önemli olan fiziksel performans ve fiziksel güçtür, yani tamamıyla biyoloji ve fizyolojinin egemenliğindeki bir alan olduğu için kültürel politikalar işlememektedir. Fakat, tam da bu özelliği nedeniyle var

olan farklılıkları normalleştirerek toplumsal cinsiyet ideolojilerine en fazla hizmet eden ideolojik mekanizmalardan biridir spor. Yani, spor ortamı şeffaflık ve bağımsızlık söylemi etrafında bu fiziksel farklılıkların normalleştirilerek kadın ve erkek arasındaki farkın eşitsizlik olarak çizildiği bir alan olarak işlemektedir. Bu nedenle, sporda sadece toplumsal cinsiyet ilişkilerini değil genel anlamıyla iktidar ilişkilerini incelemek önemlidir. Foucault'nun dediği gibi, toplumdaki asıl politik görevimiz, tarafsız ve bağımsız görünen toplumsal kurumların işleyişini eleştirmektir (Foucault, 1974).

Değişen dünya düzeni, geleneksel kadın bedenini de değişime zorlamıştır. Sağlık/güzellik ve spor ilişkisi ve bu ilişkiyle beraber serbest zaman etkinliklerinin insan hayatına daha fazla girmesi (yarışma sporundan ziyade daha çok kitleye yönelik olan yaşam boyu spor kavramının gündeme gelmesi), yeni bir kadın estetik anlayışını ortaya çıkarmıştır: Çok yönlü, güçlü ama estetik kadın bedeni. Kadınların vücut geliştirmenin popüler biçimlerine, aerobik ve egzersiz etkinliklerine katılımları kadınların beden kültürünü değiştirmiştir. Türkiye'de son yıllarda bu yeni hareket kültürü altında değerlendirilebilecek yeni fiziksel uygunluk hareketleri (step, aerobik, yoga, pilates, fat-burner vb.) popüler olmaya başlamıştır. Özellikle orta ve üst sınıf kadınlar arasında popülerleşmeye başlayan bu yeni beden kültürü batıdan, özellikle de Amerika'dan ihraç edilmiştir. Türkiye'de spor kültürünün olmaması, sadece yarışma sporlarına vurgu yapılması ve bu yeni gelişen beden kültürünün kadın bedeni üzerindeki etki-

leri bu yazının kapsamında yer almamakla birlikte, yeni beden kültürünün spor kültürü tarafından değil daha çok kozmetik endüstrisi tarafından şekillendiğini söylemek mümkün görünmektedir.

Heteroseksüellik, eşcinsellik ve spor

Herhangi bir toplumsal kurumdaki toplumsal cinsiyet ilişkilerini cinsel yönelimlerin toplumsal inşasını düşünmeden tartışmak zordur. Rich (1980) "zorunlu heteroseksüellik" kavramını toplumun cinsel yönelimler hakkındaki hegemonik değerlerini tanımlamak için kullanmıştır. Toplumsal cinsiyete uygun olarak kabul edilen kadınlığın ve erkekliğin zorunlu heteroseksüelliğe göre tanımlanması, bir çok toplumsal kurumda olduğu gibi spor kurumunda da kadının ve erkeğin konumunu belirlemektedir.

Heteroseksüellik kavramı, kadınlığın spor kurumundaki inşasını anlamamıza temel sağlamakta ve genellikle heteroseksüel kadınlık vurgusu yoğun görünen kadınların daha erkeksi olarak görünen kadınlar üzerinde bir ayrıcalığı olmaktadır. Heteroseksüel kadınlığa uymama cinsiyetçi ve heteroseksist bir ayırım getirmekte ve bu ayırmadan kaçmak için sporcu kadınlar kadınlıklarını vurgulamaya çalışmaktadırlar. Choi (2000) ve Hall (1996) kadın sporcuların kadınlıklarını ya da kadınsı özelliklerini hegemonik kadınlık kavramıyla tartışmaktadırlar. Kadın sporu dünyasında, kadın sporcuların kadınlıklarının kutlanması ve değer görmesi yoluyla kadınlık hegemonik olarak işlemektedir. Kadınsı görünmeyen ya da erkeksi olarak algılanan sporlarda yer alan kadın

sporcular antrenörleri, spor yöneticileri, hakemler, medya, potansiyel sponsorlar ve fanatikler tarafından olumsuz tavırlara maruz kalmakta ve bu yüzden sıklıkla kadınlıklarını vurgulama çabası içine girmektedirler.

Bir erkek alanı olarak görülen spor ortamında yer alan bir çok kadının, hegemonik erkekliğin her türlü özelliklerine sahip olan erkek sporcu kimliği altında, kendi sporcu kimliğini oluştururken kadınlığını ön plana çıkardığını, makyaj yaptığını, daha kadınsı kıyafetler giydiğini ve kadınsı davranışlarda bulunduğunu ve diğer taraftan toplumda bu tür davranışlarda bulunmaları beklentisinin var olduğunu da söylemek mümkün. Amerika ve Kuzey Amerika'da futbol ve buz hokeyi kadın sporcuların kozmetik ürünleri reklamlarına çıkmaları, bazı Avrupa voleybol takımlarının gerek kendi reklamlarını gerek çeşitli firmaların reklamlarını yapmak amacıyla takvimlerde cinselliği öne çıkaran pozlar vermeleri, Türk "Bayan" Voleybol takımının bazı oyuncularının medyada kadınlık halleriyle sunulması, halter sporuyla ilgilenen kadın sporcuların haber bültenlerinde "onlar da herhangi bir kadın gibi makyajlı ve ojelilerdi" cümlesiyle tanıtılmaları bu çabanın en görünür halleridir. Bu bağlamda, heteroseksüel ve kadınsı görünüşün sunulmasının kadın sporcular için bir hayatta kalma ve kabul edilme stratejisi olduğu ileri sürülebilir; kadınlar spora kabul edilirler ama heteroseksüelliklerini ve kadınlıklarını korudukları müddetçe.

Butler (1990)'ın toplumsal cinsiyeti performans (icra) olarak gördüğü kuram-

sal yaklaşımı kadın sporcuların içinde buldukları hegemonik kadınlık ya da vurgulanan kadınlık ve spor ilişkisini anlamada yardımcı olabilir. Butler'a göre bireyler kendi toplumsal cinsiyetleriyle tutarlı davranışlar gösterirler fakat bu her zaman gönüllülük içinde olmaz. Toplumsal cinsiyet icra edildiğinde (perform) uygun toplumsal cinsiyet davranışların kültürel algıları da yeniden üretilir ve böylelikle toplumsal cinsiyet değerleri, normları kültürel ideolojiye gömülür. Yani toplumsal cinsiyet beklentileri hem bilinçli hem de bilinçsiz olarak da yeniden üretilmektedir. Spor ortamındaki kadınlar da kadınlıkla ilgili toplumsal beklentilerin farkındadırlar ve kadınlık performansı bilinçli bir eylemdir; bir çok kadın kendi kadınlıklarını arttıracak eylemlere girişirler.

Heteroseksüel kadınlık ve spor arasındaki güçlü ilişkinin kıyıda bıraktığı kadın sporcuların yaşadığı olumsuz deneyimler bazı uluslararası çalışmalarda ortaya çıkarılmıştır. Bu çalışmalar daha çok kadın boksörler, buz hokeyi oyuncularını ve güreşçiler üzerinde yoğunlaşmaktadır. Geleneksel erkek sporu olarak görülen bu spor dallarında yer alan kadın sporcular kendilerinin lezbiyen olarak görüldüklerini ifade etmektedirler (Young, 1997). Erkekler erkekliğin popüler imgelerinden güç, kuvvet ve bedensel kahramanlığa uymadıklarında korkak olarak adlandırılırken, kadınlığın normlarına uymayan sporcu kadınlar da lezbiyen ve Erkek Fatma olarak adlandırılmaktadırlar. Diğer taraftan, normatif kadınlık kalıbına uymayan lezbiyen kadın sporcular da heteroseksüel kadınlık referansıya ayrımcılığa uğramaktadırlar.

Dewar (1993) heteroseksüel, beyaz, orta-sınıf ve bedensel engeli olmayan kadınların spor deneyimlerinin spor dünyasındaki bütün kadınların deneyimlerinin bir temsili olarak yanlış evrenselleştirildiğini ileri sürerken, kadın deneyimlerinin farklılığının görünür kılınması gerektiğini belirtmektedir. Bu bağlamda spor kurumundaki heteroseksüel baskınlıkla mücadele etmenin yolu, spordaki lezbiyen kadınların deneyimlerini görünür hale getirmek ve onların kısıtlandırılmalarını reddetmektir. Lezbiyenlik ve zorunlu heteroseksüellik spor ve toplumsal cinsiyet konusunun yüreğinde durmaktadır. Lezbiyenlerin spor deneyimlerinin araştırıldığı sınırlı sayıdaki çalışmada sporda lezbiyenliğin kapalı bir alan olmasından dolayı geleneksel spor ortamlarında yer alan bir çok lezbiyenin vurgulanan/hegemonik kadınlık tarafından kısıtlandıkları, takım pozisyonları, ilişkiler ve mesleki güvenlikleri gibi konularda heteroseksist ayrımcılığa maruz kaldıkları belirtilmektedir (Krane, 1996). Bu bağlamda ayrı gay ve lezbiyen spor hareketleri, anadamar spor yapısı içinde bir alt-kültür olarak ortaya çıkmaktadır.

Erkeklik, hegemonik erkeklik ve spor

Spor içinde ve spor yoluyla kadının ikincilliğini ortaya çıkarmak erkeklik ve erkeğin analizi ile çok ilintilidir ve eril hegemonyanın eşitsiz toplumsal cinsiyet ilişkilerini nasıl yeniden ürettiğinin analizinde yararlıdır.

Erkekliğin analizinde sıklıkla kullanılan kavramlardan biri olan hegemonik erkekliğin göstergeleri olarak fiziksel kuvvet,

heteroseksüellik, bastırılmış duygusallık, akılcılık, kadınlar ve diğer erkekler üzerindeki denetim, otorite gibi özellikler gösterilmektedir. Bir çok araştırmacı hegemonik erkekliğin başarılmasında bedensel kahramanlığın gösterilmesinin bir aracı olarak sporun önemine işaret etmişlerdir (Connell, 1987; Gilmore, 1990). Erkekliğin toplumsal bağlamda anlamlı olabilmesi için özellikle "fiziksel acılara katlanabilme" ve "şeref" olgularıyla pekiştirilmesi önemli görünmektedir. Birincisi, belli noktalarda acının ritüelleştirilerek erkekliğin yeniden üretimlerinin sağlanmasıdır (erkek çocuğunu erginleme ritüelleri, sünnet ettirme, askerlik eğitimi v.b.), şeref olgusu ise tüm toplum bağlamında rakiplerine karşı hem kendisini hem de gerektiğinde toplumunu savunacağı ahlaki bir değerdir (Gilmore 1990). Spor erkek çocuklarının erkek dünyasına ait değerleri, tutumları ve becerileri öğrenebilecekleri erkekleşme pratiğinin önemli alanlarından biri olarak görülmektedir. Kadınlara kapalı olan ya da erkekliğin kurulmasına en fazla hizmet eden alanlardan biri olarak spor kurumunda bazı sporların erkeklik için bir ayrıcalığı vardır: Türkiye için futbol, boks, güreş, halter; Avrupa ve Amerika için bu sporlara ek olarak beysbol, buz hokeyi ve rugby. Özellikle erkeklerin yoğun olarak katıldıkları fiziksel teması gerektiren, saldırganlığın ve sakatlığın çok yaşandığı bu sporlar, Gilmore'un bahsettiği her iki durumu da içinde taşımaktadır. Farklı erkeklik biçimleri arasındaki etkileşim, ataerkil bir toplumsal düzenin işleyiş biçiminin ayrılmaz bir parçasıdır. Ataerkil düzende, erken olgunlaşan ve mezamorfik bir beden yapısına sahip olan erkek çocuklarının

özellikle beden ölçüsünün, kaslılığın ve kuvvetin başarıda belirleyici olduğu fiziksel temas içeren takım sporlarında diğer erkek çocuklarına karşı belirgin bir ayrıcalıkları olmaktadır.

Beden eğitiminde kız öğrencilerin yaşantılarının akademik tartışmalardaki popülerliğini korumasıyla beraber, erkek öğrencilerin eğitimine olan ilgi de sporun ve beden eğitiminin hegemonik erkekliğin yeniden üretilmesindeki önemini aydınlatmaktadır (Connell, 1983; Hickey, Fitzcarence ve Mathiews, 1998). Bu çalışmalarda, bir grup olarak erkeklerin hegemonik erkeklik ve spor ilişkisinde ayrıcalıklı bir konumda olmalarına rağmen, bireysel olarak da bir çok erkeğin beden eğitiminde olumsuz yaşantılar geçirdikleri ortaya konmaktadır. Geleneksel olarak erkeksi kabul edilen beden eğitimi etkinliklerine katılmayı reddeden ve atletik becerisi az olan erkek öğrenciler, diğer erkekler tarafından sıklıkla kıyısallaştırılmaktadırlar çünkü, spor erkekliğin toplumsal insasında temel alanlardan biri olarak kabul edilmektedir.

Cinsel taciz ve spor

Cinsel taciz ve cinsel istismarın, spor bilimleri alanında çok fazla irdelenmemiş konulardan birisi olduğu ileri sürülmekle beraber, özellikle batıda bu konuda yapılmış çalışmalara rastlamak mümkün (Brackenridge, 1994, Fasting, Brackenridge ve Sundgot-Borgen, 2004; Volkwein, Schnell, Sherwood ve Livezey, 1997). Robinson (1997)'e göre spor kültüründe cinsel taciz ve cinsel istismara karşı yüksek bir tolerans vardır. Bunun nedeni ola-

rak spor eğitiminin istenen kişilik özelliklerinin kazandırıldığı bir alan olarak kabul edildiği için cinsel taciz ve cinsel istismardan uzak, şeffaf bir alan olarak görüldüğü söylenebilir (Benedict, 1997; Robinson, 1997).

Spor ve cinsel taciz/istismar konusunda İngiltere'de (Brackenridge, 1994, 1997, 1998), Amerika Birleşik Devletleri'nde (Volkwein, Schnell, Sherwood ve Livezey, 1997), Norveç'te (Fasting, Brackenridge ve Sundgot-Borgen, 2004), ve Kanada'da (Krauchek ve Ranson, 1999) çalışmalar yapılmıştır. Toftegaard Nielsen (1998) tarafından Danimarka'da yapılan bir çalışmanın sonucunda, 18 yaş altındaki sporculardan % 25'inin antrenörleri tarafından cinsel istismareye maruz kaldıkları bulunmuştur. McGregor (1998) ise % 40 ve % 50 Kanadalı sporunun spor ortamında cinsel tacizden cinsel istismara uzanan bir dizi istenmeyen olaylarla karşılaştıklarını belirtmişlerdir. Bu bağlamda, spor ortamında cinsel taciz ve cinsel istismarın farklı yoğunluk ve biçimlerde olmakla birlikte, bir çok ülkede yaşandığını ileri sürebiliriz. Elde edilen bu bulgular sonucunda, spor ortamında cinsel taciz ve cinsel istismarın farklı yoğunluk ve biçimlerde olmakla birlikte, bir çok ülkede yaşandığı görülmektedir.

Spor ortamında yaşanan cinsel taciz ve cinsel istismar konusu, kadın sporcular ve antrenörleri arasındaki ilişki bağlamında da araştırılmıştır (Cense ve Brackenridge, 2001; Toftegaard Nielsen, 2001; Tomlinson ve Yorgancı, 1997). Bu çalışmalarda, spor ortamında yaşanan cinsel taciz ve cinsel istismarda sporcu-

antrenör ilişkisi bir risk faktörü olarak ele alınmaktadır. Brackenridge (1997) antrenör-sporcu ilişkisinin kadın sporcular açısından nasıl bir risk faktörü içerebileceğini şu şekilde açıklamıştır: “sporcunun antrenörün uzmanlığı bağlamında antrene bağımlılığı, başarılı sporcuların sporu bırakmamaları için maruz kaldıkları yoğun baskı, antrenör ve sporcu ilişkisinin aile ilişkisi olarak görülmesi ve bu ilişkinin kutsallaştırılması ve eşitsizliğe yönelik apolitik tutumlar sonucunda spor ortamı cinsel taciz ve istismar için aktif bir alan haline gelmektedir”.

Cinsel taciz ve cinsel istismarın sporcunun diğerlerinden izole edildiği (bireysel sporlar), giyimin ön planda olduğu, geleneksel kadınlığın belirgin olduğu ve erkek egemen örgüt yapılarının hakim olduğu ortamlarda daha yoğun yaşandığı ileri sürülmektedir. Örneğin, Fasting ve arkadaşları (2004) halteri bireysel, erkek egemen yapının ve erkeklik kültürünün hakim olduğu bir spor dalı olarak tanımlamışlardır ve bu çalışmalarında erkeksi olarak adlandırılan sporlarda yer alan kadın sporcuların toplumsal cinsiyetten bağımsız görülen sporlarda yer alan kadın sporculara kıyasla cinsel taciz ve cinsel istismara daha fazla maruz kaldıklarını bulmuşlardır (44% vs. 22%). Ayrıca yazarlar tarafından başarılı sporcuların (örn, Dünya Şampiyonaları ya da Olimpiyatlarda yarışan) bu bağlamda cinsel taciz ve cinsel istismara maruz kalma risklerinin daha yoğun olduğu ileri sürülmektedir.

Gündüz ve arkadaşlarının (2002) Türkiye’de yapmış oldukları bir araştırmaya katılan 356 kadın sporcunun 200

(%56.2)’ü seyirciler, erkek takım arkadaşları ve antrenörleri tarafından cinsel tacize uğradıklarını belirtmişlerdir.

Beden eğitimi ders ortamında toplumsal cinsiyet ilişkileri

Toplumsal cinsiyet kavramı, okulların varolan toplumsal eşitsizlikteki rollerini açığa çıkarmaya çalışan eğitim araştırmacıları tarafından toplumsal yeniden üretim veya kültürel yeniden/üretim süreci içerisinde ele alınmaktadır. Bu bağlamda, toplumsal cinsiyetin yeniden üretimi kadın ve erkek arasındaki toplumsal ve kültürel farklılıkların sürdürülmesine işaret etmektedir. Beden eğitimi alanı, genel eğitim ortamında toplumsal cinsiyetin üretilmesinde önemli alanlardan biri olarak kabul edilmektedir.

Beden eğitimi ve spor ortamı, okul programlarında yer alan derslerin içinde, toplumsal cinsiyet farklılıklarını kadın ve erkek arasındaki biyolojik farklılıklara indirgeyerek normalleştirmenin en fazla yaşandığı alandır (Flintoff 1990; Hargreaves 1994). Bu bağlamda, beden eğitimi ders ortamında beden inşasına yönelik yapılan araştırmalarda öğrencilerin deneyimlerinin şekillenmesinde toplumsal cinsiyetin önemli bir faktör olduğu ve bununla ilişkili kız ve erkek öğrencilerin farklı beden yaşantılarının bulunduğu ve bu yaşantılarda toplumsal cinsiyetin yeniden üretildiği ortaya çıkarılmıştır (Light ve Kirk 2001; Olafson 2002).

Sporun programda temel içerik alanı olarak kullanılmasıyla beden eğitimindeki günlük uygulamalar hareket, beden ve toplumsal cinsiyet hakkındaki belirli anla-

maları yeniden üretebilmektedir (Garrett, 2004). Ayrıca bu tür programlarda başarının standartları çoğunlukla erkek öğrencilerin başarıları etrafında kurulduğundan, kızların az becerili, daha az güçlü ve daha az yarışmacı olarak görülmektedir (Scranton, 1995; Williams, 1993; Wright, 1996; 1997). Bu tür ortamlar, atletik becerisi ve sportif ilgisi yüksek, yarışmacı öğrencilerin dışında kalan öğrencilerin kıyaslaştırılmasına hizmet etmektedir. Örneğin Garrett (2004) çalışmasında, ideal bedenler etrafındaki söylemlerin ciddi bir yetersizlik ve düşük toplumsal değer duygusunun gelişmesine hizmet ettiğini ve bu söylemlerin içselleştirilmesiyle, bireylerin bedenlerinin göz önünde olabileceği ortamlardan çekildiklerini gözlemlemiştir.

Ennis (1999) de beden eğitimi alanındaki hiç bir programın, kızların yabancılaşmasında ve sınırlandırılmasında karma ve çoklu-etkinlikli spor sınıflarındaki kadar etkili olmadığını belirtirken, bazı araştırmacılar da bu nedenden dolayı geleneksel spor-temelli beden eğitimi programlarında reformlar yapılması gerektiğini ileri sürmektedirler (Gorely, Holroyd ve Kirk, 2003).

Beden eğitimi ve spor alanında toplumsal cinsiyetin analiz edildiği yakın tarihli çalışmalarda, postyapısalcı yaklaşımın etkili olmaya başladığını ve toplumsal cinsiyet reformu için postyapısalcı bir yaklaşımın temel oluşturabileceğini ileri süren çalışmaların var olduğunu görmekteyiz. Postyapısalcı yaklaşımı benimseyen bir çok araştırmacı (Gilbert ve Gilbert, 1998; Wright, 1998; 1999) bir grup olarak kızlar ve erkekler arası farklılıklar kadar kızlar ve erkeklerin kendi içlerinde

ki farklılıkları da dikkate alan bir toplumsal cinsiyet yaklaşımının genel olarak okullardaki ve özel olarak da beden eğitimi derslerindeki karmaşık toplumsal cinsiyet ilişkilerinin anlaşılmasında faydalı olacağını ileri sürmektedirler.

Feminist postyapısalcı çerçeve bağlamında beden eğitimi alanında öğrencilerin ve öğretmenlerin öznellikleri ve bu öznelliklerin yapılanması son zamanlarda ilgi çeken konuların başında gelmektedir (Leahy ve Harrison, 2004; Satina ve Hultgreen, 2001; Wright, 1998). Örneğin, yakın tarihli çalışmalarında Azzarito ve Solmon (2005) okulların bireylerin fiziksel olarak etkin bir yaşam alışkanlığı kazanmalarında birincil sorumluluğa sahip olduklarını hatırlatarak, Amerikan spor-temelli beden eğitimi programını eleştirerek var olan pratiklerin yeniden kavramlaştırılması gerektiğini ileri sürmüşlerdir. Feminizm ve postyapısalcılığı kuramsal çatı olarak kullandıkları çalışmalarında, spor ve beden eğitimi alanında beden etrafındaki tarihsel olarak baskın olan toplumsal cinsiyet, ırk ve toplumsal sınıf söylemlerinin yapısını bozarak bu kategorilerin sabit olmayan doğalarını göstermeyi amaçlamışlardır.

Postyapısalcı feminizm kapsamında yapılan beden eğitimi çalışmalarının önemli bir bölümünü karma ve tek cinsiyetli sınıflar oluşturmaktadır. Yakın tarihli çalışmada (Koca, 2006) kız erkek ayrı beden eğitimi dersini tercih eden kız ve erkek öğrencilerin sayısının kız erkek birlikte beden eğitimi dersini tercih edenlere kıyasla daha fazla olduğunu, fakat beden eğitimi dersinin kız erkek ayrı ya da karma yapılmasını tercih edenler arasında

da farklı öznelliklerin de var olduğunu bulmuştur. Bu bulgu, postyapısalcı feminizmin temel savlarından biri olan toplumsal gerçekliğin farklı öznelliklerden oluştuğu ve bu nedenle farklı öznelliklerin olabileceği düşüncesini doğrulamaktadır.

Çağdaş eğitim kuramcıları, karma sınıflarda kızların yaşantılarını anlamamızı sağlamak için, toplumsal cinsiyetin ırk ve toplumsal sınıf ile ilişkili olarak dinamik, akıcı bir kategori olarak araştırılmasının bu eşitsizliklerin anlaşılmasında daha doğru bir yol olduğunu söylemişlerdir (Penney ve Evans, 1997). Bu doğrultuda, araştırmacılar beden eğitimi sınıflarında kız ve erkeklerin bedensel etkinlik ilişkilerinin karmaşık yapısını anlamada ırk/toplumsal sınıf/toplumsal cinsiyet ve yetenek etkileşimini içeren güçlü bir kuramsal çerçeve kullanmaya başlamışlardır (Azarito ve Solmon, 2005). Örneğin, bazı araştırmacılar, toplumsal cinsiyet ilişkilerinin dinamik doğasını, erkeklik ve kadınlığın ırk ve toplumsal sınıf kategorileri ile kesişen bir bakış açısı ile ele almışlardır (Penney ve Evans, 1997; Wright, 1999).

Son yıllarda beden eğitimi alanında postyapısalcı feminizm yaklaşımını kullanan araştırmaların artmaya başlamasıyla birlikte, Türkiye’de beden eğitimi ortamında toplumsal cinsiyeti bütünlüklü olarak ele alan çalışma sayısı yok denecek kadar sınırlıdır. Koca ve Demirhan (2006) farklı toplumsal sınıfları temsil ettiği kabul edilen üç ilköğretim Okulunun bir toplumsal alan olarak beden eğitimi ve spor alanında, toplumsal cinsiyetin yeniden üretim sürecinin nasıl gerçekleştiğini araştırdıkları çalışmaları bu çalışmalara bir örnektir. Ayrıca, Türkiye’de okul be-

den eğitimi alanında yapılan çalışmalar, erkekliğin inşasında beden eğitimi derslerinin ve spor etkinliklerinin önemli bir işleve sahip olduğunu, kız öğrencilerin ve hegemonik erkeklik normlarının dışında kalan erkek öğrencilerin de sessiz ve görünmeyen bedenler olarak var olmaya çalıştıklarını göstermektedir (Koca ve Demirhan, 2003; Koca, 2004a; 2004b; Koca, 2006).

SONUÇ

Sonuç olarak, spor ve toplumsal cinsiyet konusu çok farklı eksenlerde tartışılabilecek bir konu olarak görünmektedir. Olası boyutlara kısaca değinmek zorunda kalınan bu yazıda da karşılaşılan çıkan ilk büyük eksiklik (toplumsal cinsiyet çalışmalarının başlamasını tetikleyen), sadece spor alanında değil yazın alanında da kadın sporcuların spor ortamındaki ve kız öğrencilerin beden eğitimi ortamındaki deneyimlerinin görünmezliği. Belki spor kurumunun şeffaflığından belki de beden/zihin ayrımının keskinliğinden olsa gerek sosyal bilimler alanında (özelde toplumsal cinsiyet çalışmalarında) spor konusunun yeterince incelenmemiş olması da bu görünmezliği katmerlendirmektedir.

Yazışma Adresi (Corresponding Address)

*Dr. Canan KOCA
Physical Education, Sport & Leisure Studies
The Moray House School of Education
The University of Edinburgh
St Leonard’s Land, Holyrood Road
Edinburgh EH8 8AQ, Scotland, UK
e-posta: ckaritan@education.ed.ac.uk*

Yazar Notu: Bu yazı, 2006 yılında Toplum ve Bilim dergisinde yayınlanan “Spor ve Toplumsal Cinsiyet: Genel Bir Bakış” adlı makalenin geliştirilmiş halidir.

KAYNAKLAR

- Acosta, R.V. & Carpenter, L.J. (2000). Women in intercollegiate sport: A longitudinal study twenty-three year update 1977-2000. **W Sport & P Act J**, 9 (2), 141-144.
- Arslan, B. & Koca, C. (2006). An examination of female-related articles in daily newspapers with gender perspective. **The 9th International Sports Sciences Congress**, 3-5 November, Muğla, Türkiye.
- Arslan, B., Koca, C. & Asci, F.H. (2007). An examination of attitudes towards women's work roles and women managers regarding gender roles in Turkish sport organisation (**Değerlendirmede, Sex Roles**).
- Azzarito, L. & Solmon, M.A. (2005). A reconceptualization of physical education: The intersection of race, gender, and social class. **Sport Educ Soc**, 10, 25-47.
- Benedict, J. (1997). **Public heroes, private felons: Athletes and crimes against women**. Boston: MA: Northeastern University Press.
- Bernstein A. (2002). Is it time for a victory lap?: Changes in the media coverage of women in sport. **Int Rev Soc Sport**, 37, 415-428.
- Bishop, R. (2003). Mission in action: feature coverage of women's sports in Sports Illustrated. **J Sport Soc Issues**, 27, 184-194.
- Brackenridge, C.H. (1994). Fair play or fair game? Child sexual abuse in sport organizations. **Int Rev Soc Sport**, 29, 287-290.
- Brackenridge, C.H. (1997). “He owned me basically...” Women's experiences of sexual abuse in sport. **Int Rev Soc Sport**, 32(2), 115-130.
- Brackenridge, C.H. (1998). Healthy sport for healthy girls? The role of parents in preventing sexual abuse. **Sport Educ Soc**, 3(1), 59-78.
- Bulgu, N. & Koca, C. (2006a). Examination of gender relations regarding media. **The 9th International Sports Sciences Congress**, 3-5 November, Muğla, Türkiye.
- Bulgu, N. & Koca, C. (2006b). Media Coverage of Sexual Harassment in Sport in Turkey. **3th European Association for Sociology of Sport Conference (EASS)**. Finland.
- Butler, J. (1990). **Gender trouble: feminism and the subversion of identity**, Routledge, New York.
- Cense, M. & Brackenridge, C.H. (2001). Temporal and developmental risk factors for sexual harassment and abuse in sport. **EUR PE Rev**, 7(1), 61-79.
- Challip, L., Villiger, J. & Duignan, P. (1980). Sex role identity in a select sample of women field hockey players. **Int J Sport Psy**, 11, 240-248.
- Choi, P. Y. L. (2000). **Femininity and the physically active woman**, Taylor & Francis, Berkeley.
- Coakley, J.J. (1994). **Sport in society**. St. Louis, MO: Times Mirror/Mosby College Publishing.
- Connell, R.W. (1983). **Which way is up? essays on sex, class and culture**, Sydney, Allen & Unwin.
- Connell, R.W. (1987). **Gender and power**. Stanford University Press, California.
- Dewar, A. (1993). Would all the generic women in sport please stand up? Challenges facing feminist sport sociology. **Quest**, 45, 211-229.

- Eastman, S.T. & Billings, A. C. (1999). Gender parity in the Olympics: hyping women athletes, favouring men athletes, **J Sport Soc Issues**, 23 (2), 140-170.
- Ennis, C.D. (1999). Creating a culturally relevant curriculum for physically disengaged girls. **Sport Educ Soc**, 4, 31-49.
- Fasting, K. & Pfister, G. (1997). **Opportunities and barriers for sport for women in Turkey: a pilot study**, Unpublished manuscript, Berlin/Oslo.
- Fasting, K., Brackenridge, C., & Sundgot-Borgen, J. (2004). Prevalence of sexual harassment among Norwegian female elite athletes in relation to sport type. **Int Rev Soc Sport**, 39 (4), 373-386.
- Flintoff, A. (1990). Physical education, equal opportunities and the national curriculum: Crisis or challenge?. **Physical Education Review**, 13 (2), 85-100.
- Foucault, M. (1974). **The archaeology of knowledge**, Tavistock, London.
- Garrett, R. (2004). Gendered bodies and physical identities, "Body knowledge and control. studies in the sociology of physical education and health" (Ed. J. Evans, B. Davies ve J. Wright)'da, Routledge, London and New York, 140-156.
- Gilbert, R. & Gilbert, P. (1998). **Masculinity goes to school**. Sydney: Allen and Unwin.
- Gilmore, D. (1990). **Manhood in the making: cultural concepts of masculinity**, Yale University Press, London.
- Gorely, T, Holroyd R. & Kirk, D. (2003). Masculinity, the habitus and the social construction of gender: towards a gender-relevant physical education, **Br J Sociol Educ**, 24 (4), 429-448.
- Gündüz N., Koz M., Fedai T., Sunay H. & Ersöz G. (2002). Türkiye'de değişik spor branşlarındaki elit bayan sporcuların karşılaştıkları cinsel taciz olaylarının araştırılması. **Spor Araştırmaları Dergisi**, 6 (1), 95-108.
- Hall, M.A. (1988). The discourse of gender and sport: from femininity to feminism. **Sociol Sport J**, 5, 330-340.
- Hall, M.A. (1996). **Feminism and sporting bodies: essays on theory and practice**, Human Kinetics.
- Hall, E.G., Durborow, B. & Progen, J.L. (1986). Self-esteem of female athletes and nonathletes relative to sex role type and sport type. **Sex Roles**, 15 (7/8), 379-390.
- Hargreaves, J. (1994). **Sporting females: critical issues in the history and sociology of women's sports**, Routledge, London.
- Harris, J. & Clayton, B. (2002). Femininity, masculinity, physicality and the english tabloid press, **Int Rev Soc Sport**, 37 (3-4), 397-413.
- Hickey, C., Fitzclarence, L. & Matthews, R. (1998). (Eds). **Where the boys are: masculinity, sport and education**, Geelong, Deakin University Press.
- Hovden, J. (2000). Short communications gender and leader selection processes in norwegian sporting organization. **Int Rev Soc Sport**, 35(1), 75-82.
- Inglis, S., Danylchuk, K.E. & Pastore, D.L. (2000). Multiple realities of women's work experiences in coaching and athletic management. **W Sport & P Act J**, 9 (2), 1-26.
- Kağıtçıbaşı, Ç. (1982). **Sex roles, family and community in Turkey**, Indiana University Turkish Studies 3, Indiana.
- Koca, C. (2004a). Boys' bodies, hegemonic masculinity and physical education. **9. Avrupa Spor Bilimleri Kongresi**, Clermont-Ferrand, Fransa.
- Koca, C. (2004b). Beden eğitimi dersinde

- toplumsal cinsiyet rollerinin yapılandırılması. **Kadın Çalışmalarında Disiplinlerarası Buluşma**, Güzel Sanatlar Fakültesi, Yeditepe Üniversitesi, İstanbul.
- Koca, C. (2006). Beden eğitimi ve spor ortamında toplumsal ve kültürel yeniden üretim. **Yayınlanmamış doktora tezi**. Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Koca, C., & Aşçı, F. H. (2005). Gender role orientation in Turkish female athletes from different types of sport and female non-athletes. **W Sport & P Act J**, 14 (1), 86-94.
- Koca, C., Aşçı, F.H. & Kirazcı, S. (2004). Takım ve bireysel sporlarla uğraşan kadın ve erkek sporcuların ve sporcu olmayanların toplumsal cinsiyet rol eğilimi. **Gazi Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi**, 9 (2), 3-10.
- Koca, C., Aşçı, F.H. & Kirazcı, S. (2005). Gender role orientation in athletes and non-athletes in patriarchal societies: a case of Turkey. **Sex Roles**, 52 (3-4), 217-225.
- Koca, C., & Demirhan, G. (2003). Preliminary analysis of middle and high school students' experiences in mixed-sex physical education classes with body and gender concerns. **8. Avrupa Spor Bilimleri Kongresi**, Salzburg, Avusturya.
- Koca, C., & Demirhan, G. (2006). The place of sport and physical activity in Turkish young people's lives and their positions within the field of school PE. **International Association of Physical Education in Higher Education (AIESEP)**, 5-8 July, Jyväskylä, Finland.
- Krane, V. (1996). Lesbians in sport: towards acknowledgment, understanding and theory. **J Sport Exercise Psy**, 18, 237-246.
- Krauchek, V. & Ranson, G. (1999) Playing by the rules of the game: Women's experiences and perceptions of sexual harassment in sport. **Can Rev Sociol Anthr**, 36, 585-600.
- Leahy, D. & Harrison, L. (2004). Health and physical education and the production of the 'at risk self'. In J. Evans, B. Davies & J. Wright (Eds) **Body Knowledge and Control: Studies in the Sociology of Physical Education and Health**. (pp 130-139) London: Routledge.
- Light, R. & Kirk, D. (2001). High school rugby, the body and the reproduction of hegemonic masculinity. **Sport Educ Soc**, 5 (2), 163-176.
- McGregor, M. (1998). Harassment and abuse in sport and recreation. **Canadian Association for Health, Physical Education, Recreation and Dance**, 64, 2, 4-13.
- McKinnon, C. (1987). **Feminism unmodified: discourses on life and law**, Harvard University Press, Cambridge.
- Olafson, L. (2002). I hate phys. ed.: adolescent girls talk about physical education. **P Educator**, 67-74.
- Öktem, M.G. (2004). Sporcu kadının Türk yazılı basınındaki temsili: Süreyya Ayhan örneği, **Kadın Çalışmalarında Disiplinlerarası Buluşma**, Yeditepe Üniversitesi, İstanbul.
- Pedersen, P.M. (2002). Examining equity in newspaper photographs: A content analysis of the print media photographic coverage of interscholastic athletics. **Int Rev Soc Sport**, 37, 3-4, 303-318.
- Penney, D. & Evans, J. (1997). Naming the game: discourse and domination in physical education and sport in England and Wales. **Eur Phys Educ Rev**, 3(1), 21-32.

- Rich, A. (1980). Compulsory heterosexuality and lesbian existence. **Signs**, 5, 631-660.
- Robinson, L. (1997). **Crossing the line: Sexual harassment and abuse in Canada's national sport**. Toronto: McClelland and Stewart Inc.
- Satina, B. & Hultgren, F. (2001). The absent body of girls made visible: Embodiment as the focus in education. **Stud Philos Educ**, 20, 521-534.
- Scraton, S. (1995). Gender and girls' physical education: Future policy, future directions, **Debates and issues in feminist research and pedagogy** (Ed. J. Holland, M. Blair ve S. Sheldon)'da, Multilingual Matters in association with The Open University. Adelaide, Australia. s.90-107.
- Shaw, S. & Hoerber, L. (2003). "A strong man is direct and a direct women is a bitch": Gendered discourses and their influence on employment roles in sport organizations. **J Sport Manage**, 17, 347-375.
- Shaw, S. & Slack, T. (2002). "It's been like that for Donkey's years": The construction of gender relations and the cultures of sports organizations. **Culture, Sport, Society**, 5 (1), 86-106.
- Shilling, C. (1993). **The body and social theory**, Sage Public, London.
- Volkwein, K., Schnell, F., Sherwood, D. & Livezey, A. (1997). Sexual harassment in sport: Perceptions and experiences of American female student-athletes. **Int Rev Soc Sport**, 23 (3), 283-295.
- Williams, A. (1993). Who cares about girls? Equality, physical education and the primary school child, "**Equality, Education and Physical Education**" (Ed. J. Evans)'da, Falmer Press, London, s. 74-89.
- Willis, P. (1992). Women in sport in ideology", **Sport, culture and ideology**, içinde, der, J. Hargreaves, Routledge & Kegan Paul, London.
- Wright, J. (1996). The construction of complementarity in physical education. **Gend Educ**, 8, 61-97.
- Wright, J. (1997). The construction of gendered contexts in single sex and coeducational physical education lessons. **Sport Educ Soc**, 2, 55-72.
- Wright, J. (1998). **Gender, The State and Education: Images of The Body**. Geelong, VIC: Deakin Centre for Education and Change Faculty of Education, Deakin University.
- Wright, J. (1999). Changing gendered practices in physical education: Working with teachers. **Eur Rev Phys Educ**, 5(3), 181-197.
- Toftegaard Nielsen, J. (1998). **Den forbudte zone [The forbidden zone]**. Unpublished master's thesis. Institut for Idræt, Copenhagen, Denmark.
- Toftegaard Nielsen, J (2001). The forbidden zone: Intimacy, sexual relations and misconduct in the relationship between coaches and athletes. **Int Rev Soc Sport**, 36 (2), 165-183.
- Tomlinson, A. & Yorganci, I. (1997). Male coach/female athlete relations: Gender and power relations in competitive sport. **J Sport and Social Issues**, 21 (2), 134-155
- Young, I. (1979). The exclusion of women from sport: Conceptual and existential dimensions. **Philosophy in Context**, 9, 44-53.
- Young, K. (1997). Women, sport and physicality. **Int Rev Soc Sport**, 32, 297-305.